

2. Kutatógárdánk kiemelkedő teljesítménye:

az orosházi monográfia

Mint már többször utaltam rá, az 1960-as évek elején egy lelkes helytörténeti és néprajzi munkaközösség verődött össze az orosházi múzeum köré, mely kellő felkészültséggel rendelkezett már ahhoz, hogy megbirkózzék a nem mindennapi feladattal: az orosházi monográfia megírásával. Erre az elhatározásra serkentett bennünket az, hogy kutatóink immár egy évtizede sok helytörténeti és néprajzi tanulmányt jelentettek meg múzeumunk évkönyveiben. Ezenkívül a legutóbbi időkben a különféle tudományos intézetek kutatói Orosházán és környékén is folytattak régészeti és néprajzi kutatásokat. Tanulmányoztuk a városunkra vonatkozó szakirodalmat is. Első feladatomból volt, hogy a múzeum körül összekovácsolódott kutatógárdát kiegészítsem orosházi származású, de városunkból elköltözött kitűnő szakemberekkel. Néhány olyan országos hírnévű szakembert is megnyertem, akiknek valamiféle kapcsolatuk volt városunkkal. 1961. február 20-án terjedelmes beadványban kértem a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságát, hogy vállalja a monográfia kiadását. A város a tervünket magáévá tette, és az 1961. évi március hó 3-án tartott rendes ülésen meghozta a 21/1961. sz. VB határozatát. Hazánk felszabadulásának 20. évfordulójára az „Orosháza története” című könyv megírását és kiadását elhatározta. Rövidesen meg is kötöttük a szerződést. Ezek után teljes erővel nekifoghattunk a monográfia írásához. Tervünk viszont fokozatosan bővült. Ezért elhatároztuk, hogy két kötetre tagoljuk a munkát: egy történeti és egy néprajzi kötetre. 1962. május 20-án egy megbeszélést tartottunk. Mélyrehatóan megvitattuk az összes lényeges kérdést, és rövid határozatokat hoztunk.

Itt egy pillanatra megállok a visszaemlékezésben. Úgy érzem, tanulságos lesz, ha a monográfia szerkesztője megvilágítja személyes kapcsolatait Darvas Józseffel, szerzői gárdánk egyik tagjával. Nagyon sokan tudják, hogy osztálytársak voltunk a kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézetben. Jó barátok voltunk. Mint miniszter, évekig a felettesem volt. A barátságát saját részemre sohasem használtam ki. Ritkán mentem hozzá, pedig az ajtaja nyitva állt előttem. Mint építésügyi minisztertől egyszer kértem az orosházi múzeum részére egy kis anyagi támogatást. Építkezésre az 5000 forint kevés volt, ezért a minisztérium engedélyével két modern vasvázás vitrint készíttettem. Hosszú ideig a kiállításaink nagyon hasznos bútordarabjai voltak. Ismétlem, saját céljaimra sohasem vettem igénybe barátságát, pedig egyszer megkérdezte tőlem, hová szeretnék kerülni? Az orosházi monográfiában vele írtam meg a város 1945 utáni történetét. Többen rémülődözve mondogatták, hogy nem fogja megírni, mert a Nemzeti Színházat is nem egyszer cserbenhagyta. Fűnek-fának híreszteltem, hogy 16 oldalt szántam neki, de ha nem kapom kézhez határidőre a tanulmányát, mind a 16 oldalt üresen hagyom és rányomtatom: Ezeket az oldalakat Dar-

vas Józsefnek kellett volna teleírni! Hogy kijelentésem a fülébe jutott-e, nem tudni, de tény, hogy tanulmányát határidőre beadta. Azért is okos dolog volt ezt a fejezetet rábízni, mert ő bátrabban, őszintébben, az igazsághoz hívebben írta meg szülővárosa történetét, mint bárki más. Mint a monográfia szerkesztője írásban közöltem a munkatársakkal, hogy csupán egyetlen munkamegbeszélést tartunk. Úgy is történt. Igaz, 2 óra hosszúig tartott, minden tennivalót alaposan megbeszéltünk, a velejét pontokba foglaltuk, s mindenki kézhez kapta. Sikeres értekezlet volt. Emlékszem az értekezlet után Tóth János építészmérnök azt mondta Darvasnak: „Ez a Gyula hamarosan szent lesz!” — „Már az is!” volt a rövid válasz. E biblikus megfogalmazásból persze csak annyi maradt, hogy mint élelmes szerkesztő Darvas Józsefet felhasználtam a monográfia papíryanagának biztosítására. Szerzett is nekünk nagyon finom importpapírt. Az egység biztosítása nagyon fontos volt. Minden munkatárs 3 példányú vázlatot készített, s abból 2 példányt az érdekelt munkatársak kaptak. Több kisebb munkaközösséget alakítottunk ki, tagjai a kapcsolatot öntevékenyen tartották. De egymást is támogatták. Szabó Ferenc levéltáros valóságos töltő anyaggal a munkatársait. A kevésbé rutinos munkatársakat lépten-nyomon tanáccsal segítettük. Emberfeletti küzdelmet folytattam azért, hogy a munkatársak tanulmányaikat határidőre beadják, részben sikertelenül. A kész munkákat neves szakemberekkel lektoráltattam. A határidőre a tanulmányoknak csak kis része készült el. Többségüket 1964. év nyarán és őszén adták be, a legutolsó pedig 1965. év januárjában készült el. Ez végtelenül megnehezítette a munkámat. Nem kis gond volt a kéziratoknak nyomdát biztosítani. Végül is a következő megoldás született: A kézirat szedését és nyomását a Békés megyei Nyomdaipari Vállalat Gyulai Telepe, a táblák nyomását, valamint a kötést a Kner Nyomda Gyomai Telepe vállalta. A város a tervezett 1000 példány helyett 1750 példányban rendelte meg a monográfiát.

A nehézségek ellenére 1965-ben elkészült a monográfia. Impozáns mindkét kötete. Az első kötet a vaskosabb: 967 oldal terjedelmű. A 20 szerző tanulmányai a következő egységekre tagolódtak: Orosháza természeti földrajza; Orosháza földjének története; A középkori Orosháza története; A mai település története; Egészségügy—Művelődésügy; Függetlenség. A tanulmányok bőségesen el vannak látva jegyzetanyaggal, sok szövegközi és egészoldalt kitöltő rajz, táblázat, valamint sok fénykép illusztrálja. Ezek a jó minőségű papíron nagyon hatásosak. A második kötet 783 oldal terjedelmű, 21 szerző tanulmányát foglalja magába. Ezek a következő fejezetekre oszlanak: Orosháza határának története; A belterület története; Műemlékek; Tanyai település és építkezés; Földművelés; Állattartás; Kismesterségek; A lakosság embertani képe; Táplálkozás; Népviselet; Népi jogélet; Az orosházi nyelvjárás néhány hangtani sajátossága; Népdal; Népmese; Néphit; A népi gyógyítás emlékei; Népszokások. A tanulmányok bőségesen illusztráltak.

ráltak. A kötet végén mutatjuk be adatközlőinket, majd közöljük Orosháza bibliográfiáját.

Monográfiánk megszületése elsősorban Orosháza Városi Tanácsa Végrehajtó Bizottságának köszönhető, amely munkaközösségünknek a monográfia megírására megbízást adott, és egyben a szükséges költségeket is megszavazta. Elképzelésünket támogatta az MSZMP Városi Pártbizottsága és a Békés megyei Tanács is. A monográfia készülése közben jónéhány levéltár és könyvtár lekötelező módon segítette a munkánkat. A nyomdák is mindent megtettek annak érdekében, hogy nyomdatechnikai szempontból tökéletes könyvet adjanak ki, különösen a Gyulai Nyomda tett nagy erőfeszítéseket, hogy a szerényebb technikai adottságuk ellenére szép és jó munkát adjanak ki a kezükből. A szerzői munkaközösség, a monográfia megjelenése után egy baráti vacsorán látta vendégül a nyomda dolgozóit — hálánk jeléül. A munkaközösség tagjai közül különösen Szabó Ferenc, a Gyulai Állami Levéltár igazgatója, valamint Hajdú Mihály, az orosházi Mezőgazdasági Technikum Levelező Tagozatának tanulmányi vezetője segítette kiemelkedő módon a monográfiát és annak szerkesztőjét. Az is erőt adott a munkához, hogy már a mű megjelenése előtt több mint 500 előfizetőt tudtunk gyűjteni.

Részletesebben nem ismertetem munkánkat, mert a II. kötet Utószavában már megírtam. A legutolsó gondolatot azonban idézem: „... A monográfia esetleges fogyatékosága ellenére is olyan érték, olyan tudásanyag kincsháza, amiért semmi fáradságot, töredelmet nem sajnálunk. A következő generációk monográfia íróinak pedig tiszta szívből kívánjuk: Végezzenek külön munkát, mint mi. Hittünk munkánkban, mely sok nehézséggel, de sok örömmel is járt”. Mindannyian jólesően olvastuk, amikor Balassa Iván elemző módon ismertette Orosháza néprajzát az *Ethnographia* 1966. évi 3. számában.

A magyar néprajztudomány egyik jelese hosszú, elmélyült ismertetést közölt az „Orosháza története és néprajza” monográfia néprajzi kötetéről vezető szakfolyóiratunkban. Előljáróban leszögezi, hogy a magyar néprajzi irodalom táji vagy egy településre korlátozódó néprajzi monográfiákban szegény. Fejtegetései közepette megállapította, hogy a közösen végzett gyűjtő és feldolgozó munka a magyar néprajz területén nem járt a kívánt eredménnyel, még olyan esetekben sem, amikor azt egy jól szervezett, komoly anyagi eszközökkel rendelkező intézmény igyekezett megvalósítani. Ezért örülünk neki, hogy viszonylag nagyon rövid előkészület után kézbevehetjük Orosháza néprajzának vaskos kötetét. Felteszi a kérdést: Mi volt hát az az erő, amely ezt a külsejében is impozáns munkát létrehozta?

Balassa Iván először is nagyon nagy dolognak tartja, hogy Orosháza városának Tanácsa felismerte, miszerint a város történetének, néprajzának

megírása és megjelentetése múltunk haladó hagyományai iránti kötelességünk, és maradandó emléket állít népünknek.

Komoly elismerést érdemel szerinte a munkaközösség megszervezése és összetartása is. Ismertetésében kiemelte a következő fontos megállapítást: „A monográfia olyan hatalmas munka, mely maximális erő kifejtést kíván a nyomdától, a kiadótól és a szerkesztőtől egyaránt”. Ezután így folytatja: „A kötet például szolgálhat majd a többi hasonló vállalkozások számára, annál is inkább, mert külsejében, tudományos színvonalában túlhaladja azokat a kiadványokat, melyek újabban az ország különböző részein egyre nagyobb számmal jelennek meg. Éppen ez a tény jogosít fel arra, hogy az egész munka beosztásával, az egyes cikkekkel kapcsolatban nemcsak az egyetértésnek adják kifejezést, hanem rámutassak itt-ott a hiányosságokra is. Köztudomású, hogy az orosháziak Nyugat-Dunántúlról származnak. Jogos tehát az a kérdés, hogy mi maradt meg napjainkig a magukkal hozott műveltségéből.” Balassa Iván megállapítja, hogy ezzel mindegyik tanulmány foglalkozik, de a témák jellegétől és a szakemberek érdeklődési körétől és felkészültségéből adódóan nem egyforma mértékben.

A kötet tizenhét fejezetben tárgyalja Orosháza néprajzát. A munka ismertetője sorrendben mindegyiket elemző módon, de röviden bemutatja és értékeli. A kötet függelékében megtalálhatjuk Orosháza bibliográfiáját, mely jó alapot nyújt a várossal kapcsolatos minden további kutatásnak. Az Utószó részletesen ismerteti a kötet létrejöttének körülményeit, aminek tudománytörténeti szempontból van jelentősége.

A kritikus rámutat néhány hiányosságra is. Míg az anyagi kultúra mennyiségben és minőségben is megfelelő módon van képviselve, addig a szellemi kultúra nemcsak terjedelemben, hanem anyagában is szürke. A lakosság embertani képének vizsgálatát jobb lett volna az első kötet végén elhelyezni. Sajnálatosan kevés az ábra, fénykép, találunk fontos fejezeteket, amelyekből teljesen hiányoznak. Érdemes lett volna, akár a szöveg rovására is az ábrák számát növelni. A kötet kritikusa a következőkkel zárja elemzését: „A fentebb tett észrevételek nem érintik az egész munka értékét. Kétségtelen az, hogy az „Orosháza néprajza” című kötet sikeres vállalkozás, mely a magyar néprajz és társtudományai számára mindig elsőrendű forrásként fog szolgálni. Ez a kötet lehetővé teszi azt, hogy Orosháza gazdag népi műveltsége ezután megfelelő helyet biztosítson magának az országos jellegű néprajzi összefoglalásokban.”